

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Найчук А. В.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
ORCID ID: 0000-0002-9906-6645
nav1963@ukr.net*

Маркітантов В. Ю.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
ORCID ID: 0000-0002-7700-972X
vemark@ukr.net*

У статті аналізується роль і місце національної держави в наявній архітектурі міжнародної безпеки. Закцентовано на усвідомленні національними державами необхідності забезпечення власних безпекових потреб в умовах посилення військових загроз та деструкції традиційної системи міжнародної безпеки. Визначено проблемні аспекти колективної безпеки, що актуалізувались унаслідок військової агресії російської федерації проти України.

Мета статті полягає у визначенні ролі національної держави в умовах функціонування сучасної системи колективної безпеки.

Під час проведення дослідження застосовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема, аналіз, синтез, порівняння та узагальнення.

Результати роботи засвідчили, що попри наявність механізмів забезпечення колективної безпеки, сучасна архітектура міжнародної безпеки потребує змін, оскільки повне делегування власного безпекового суверенітету в усьому його різноманітті сьогодні неможливе. Це підтверджує важливість національної держави як гаранта власного суверенітету, що змушена самотійно вживати заходів, спрямованих на розширення власної боєздатності та консолідації суспільства задля захисту стратегічних аспектів державного функціонування.

Попри значущість наднаціональних об'єднань щодо захисту кожного окремого союзника, існуючі формати колективної безпеки не заміщують роль національної держави, а лише доповнюють її, надаючи додатковий інструментарій для відстоювання національних інтересів.

Сформовано рекомендації щодо фундаментальних принципів забезпечення державою національної безпеки, що передбачають, зокрема: 1) розвиток власної армії як основи захисту територіального суверенітету, яка, попри наявність колективних зобов'язань і договорів, має бути готовою до ведення війни конвенційними засобами; 2) консолідацію суспільства в межах спільних культурно-ідеологічних цінностей; 3) забезпечення інформаційної безпеки, яка є важливим елементом державного суверенітету, що не делегується інституціям колективної безпеки та потребує виключних дій кожної окремої держави.

Ключові слова: *колективна безпека, національна держава, безпековий суверенітет, інформаційна безпека, культурно-ідеологічна ідентичність.*

Постановка проблеми. В умовах посилення військових загроз та деструкції традиційної системи міжнародної безпеки роль національної держави зростає в контексті забезпечення суб'єктності власної політики та пріоритетного відстоювання інтересів на міжнародній арені.

Традиційні підходи колективної безпеки знаходяться під системною загрозою, викликаною військовою агресією з боку російської федерації та спробами зруйнувати загальноприйнятні баланси й світоустрій. Ескалація ризиків спостерігається як на глобальному рівні, так і в регіональних рамках, що спонукає кожну окрему державу захищати власні стратегічні потреби. Водночас військова агресія не обмежується бойовими діями й воєнними злочинами щодо українського суспільства, а провокує й інші наслідки в економічній, гуманітарній та соціальній сферах.

Аналіз останніх досліджень. Проблема колективної безпеки присвячували свої наукові пошуки такі вітчизняні дослідники як В. Буткевич, С. Галака, В. Горбулін, В. Грубов, А. Дмитрієв, Ю. Дроздова, Т. Загола, О. Кучик, Л. Поляков, В. Ржевська, Г. Ситник, Л. Тимченко, І. Троян та багато інших. Водночас проблеми системи міжнародної безпеки, що проявились із початком повномасштабної російсько-української війни, актуалізували дослідження трансформації ролі національної держави у забезпеченні власних безпекових потреб.

Мета статті полягає у визначенні ролі національної держави в умовах функціонування сучасної системи колективної безпеки. Основні завдання передбачають визначення ключових аспектів та проблемних моментів функціонування сучасної системи колективної безпеки; аналіз практичних заходів реагування держав щодо сприяння забезпеченню безпеки; формулювання рекомендацій, здатних допомогти країні розвинути цілісність суспільно-економічної системи та стабільність політичної системи.

Виклад основного матеріалу. З огляду на широкі територіальні рамки потенційного дослідження, акцент в межах даної роботи буде зроблено на європейському континенті.

Авторами роботи взято за основу визначення концепту «колективної безпеки» – як комплексу дій держав, об'єднаних спільною системою цінностей, договорів і цілей, для упередження ризиків, що підривають державну стабільність, загрожують територіальній цілісності та суверенітету або життєдіяльності населення (Wilson, 2014).

Розвинутий у роботі термін «національна держава» ґрунтується на базовому розумінні держави як принципу організації, що об'єднує в певну систему діяльність чисельних інститутів управління суспільством (Найчук, 2012). При цьому, вона зосереджена на забезпеченні різноманітних контурів власної безпеки: територіальній цілісності, культурному вимірі та суспільній ідентичності, економічному захисті тощо.

Також автори вдаються до концепту «безпековий суверенітет», що виступає верховенством держави в умовах забезпечення кожного сегменту власної безпеки та включає інформаційний захист, здатність до консолідації населення, розвиток військово-технологічного потенціалу тощо.

Традиційним підходом для країн Європи впродовж тривалого часу виступало переконання щодо ефективності моделі колективного захисту втіленої у наднаціональному Альянсі НАТО.

Функціонал монолітної конструкції покликаний забезпечувати колективну безпеку кожного окремого представника. Для чіткого визначення алгоритмів дій у випадку загрози, країни-учасники зафіксували чітку дорожню карту дій, в основі якої лежить 5 стаття статуту: «Сторони погоджуються, що збройний напад на одну або більше з них у Європі чи Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх, і, отже, вони погоджуються, що, якщо такий збройний напад відбудеться, кожна з них, здійснюючи право на індивідуальну або колективну самооборону, визнану статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, допоможе Стороні або Сторонам, які зазнали такого нападу, шляхом негайного вжиття, індивідуально та спільно з іншими Сторонами, таких дій, які вона вважає необхідними, включаючи використання збройних сил, щоб відновити та підтримувати безпеку північноатлантичного регіону.

Про будь-який такий збройний напад і про всі вжиті внаслідок нього заходи негайно повідомляється Раді Безпеки. Такі заходи припиняються, коли Рада Безпеки вживає заходів, необхідних для відновлення та підтримки міжнародного миру та безпеки» (Collective defence, 2023).

Проте детально відпрацьована теоретична база не проходила достатнього практичного випробування, яке б дозволило визначити її дієвість.

В політичній площині принци роботи НАТО засновані на тому, що країни-члени, які не мають технічної змоги повністю захистити себе у разі військової агресії делегують частину свого «безпекового суверенітету» іншим партнерам, які прийдуть на допомогу у разі нагальної потреби. Водночас, кожен представник Альянсу має виконувати певні умови колективного співіснування, що полягають у виділенні частини власного ВВП на військові потреби.

Здавалося б, що принцип колективної безпеки нівелює потребу національної держави самостійно забезпечувати свою безпекову компоненту. Однак, в реальності виникає низка проблемних аспектів, які несуть у собі ризики попри наявність статуту та загальноприйнятого договору.

По-перше, Альянс не актуалізував сучасні військові загрози, що засвідчило відсутність структурної та системної підготовки до війни подібного масштабу, що відбулась в Україні. Після розпаду Радянського Союзу серед представників експертного середовища навіть точились дискусії з приводу того, що НАТО – це рудимент минулої епохи, потреби у якому доволі сумнівні. Виникали питання й щодо доцільності його існування, як пережитку минулого (Nazemroaya, 2012). Подібні підходи дещо приспали увагу до нових загроз, які поступово посилювались на Східних кордонах, а коли вони матеріалізувались в конкретні дії, реагувати довелося фактично «з коліс».

Військовим експертам доцільно проаналізувати та змоделювати сценарій, за якого конвенційна військова агресія росії була б спрямована проти одного з учасників Альянсу, а не України.

Наявні обставини та отриманий досвід дають привід вважати, що в НАТО могли б виникнути проблеми з миттєвим стримуванням і локалізацією потенційного наступу. Для прикладу, не беручи прямої участі у війні, а лише надаючи військово-технічну підтримку Україні, інтенсивність бойових дій призвела до того, що ФРН фактично вичерпала артилерійські запаси. Із запланованої загальної кількості 230 тисяч снарядів 155-мм калібру в розпорядженні німецьких військ станом на червень 2023 року перебувало лише 20 тисяч, що за окремими розрахунками вистачило лише б орієнтовно на місяць бойових дій (Gebauer, 2023).

Можна констатувати, що попри продовження війни, країни ЄС дотепер не виконали взяті на себе зобов'язання щодо випуску та надання Україні одного мільйона боєприпасів (Гофманн, 2024). Причина цього полягає в бюрократизації, відсутності інфраструктурних і технічних можливостей.

По-друге, політична кон'юнктура в окремих державах зберігає високий вплив на функціонування цілої системи Альянсу, що ставить під загрозу забезпечення колективної безпеки. Країни Альянсу небезпідставно побоюються результатів президентських виборів у США, оскільки політична нестабільність в межах політичної системи основного гаранта, напряму впливає на захист національних інтересів інших партнерів, які свідомо делегували свій «безпековий суверенітет» НАТО.

Приклад України продемонстрував деструктивну роль іншого союзника – Угорщини, керівництво якої ставило власні політичні оцінки ситуації вище від її консенсусного розуміння, що призводило до проблем при затвердженні стратегічних рішень.

Інший фундаментальний випадок – перетин російськими ракетами колективного повітряного простору Альянсу (зокрема, Республіки Польщі), що залишалось без відповіді, не в останню чергу, через рекомендації Адміністрації Дж. Байдена не допускати ескалації, навіть шляхом пасивної реакції.

На фоні вказаних особливостей політичної кон'юнктури, інші представники Альянсу розпочали усвідомлювати необхідність забезпечення власних безпекових потреб в традиціях сильної національної держави. Показовим став польський підхід: польське військово-політичне командування реалізує найшвидшу та найамбітнішу програму збільшення й модернізації своїх збройних сил. Подібною до такої програми континентальна Європа не бачила десятиліттями.

Менш ніж за 10 років польська армія подвоїлася з 95 000 до 200 000 військовослужбовців, з яких 148 000 осіб – це регулярні збройні сили та 38 000 осіб – сформовані у 2015 році сили територіальної оборони. В кінцевому підсумку Польща хоче досягти відмітки в 300 000 військовослужбовців, що надало б їй позицію найбільшої сухопутної армії НАТО в Європі.

Планується також збільшити кількість основних танків до 1600, з яких близько 1000 планується закупити у Південної Кореї, що означає, що Польща матиме більше танків, ніж Велика Британія, Франція, Німеччина, Іспанія та Італія разом узяті. Очікується, що цього року оборонні видатки зростуть до понад 3% ВВП, а за деякими підрахунками навіть перевищать 4%, що буде найвищим показником в НАТО (Usatenko, 2024).

По-третє, бюрократизація та політизація механізмів прийняття рішень, примножена потребою досягнення загального компромісу при ухваленні стратегічних рішень, ставить питання щодо термінів і строків виконання зобов'язань Альянсу у разі гіпотетичного нападу на одного з його учасників.

Варто також зважати, що НАТО є колегіальним органом, який виробляє рекомендації та забезпечує координацію країн-членів, натомість військовий ресурс – техніка, особливий склад, підготовка збройних сил – це виключна компетенція кожної окремої країни.

По-четверте, залишається відкритим питання про ефективність використання країнами НАТО наявних засобів у разі потреби ведення конвенційної війни. Зібрання в рамках самітів Альянсу неодноразово засвідчували важливість ядерних засобів стримування, як одного з важливих елементів колективної безпеки (Friis, 2017).

Водночас моделювання потенційних сценаріїв розвитку військового конфлікту, до прикладу, на рівні НАТО-росія, що передбачає теоретичне вторгнення російських військ в одну з балтійських країн, залишає відкритим для експертного середовища питання: чи забезпечення безпеки союзника змусить вдатися до ядерного озброєння? Чи виникне відповідна необхідність? Чи буде достатньо

конвенційних ресурсів, щоб виконати функції із забезпечення «безпекового суверенітету» кожного окремого союзника?

По-п'яте, країни НАТО не зуміли своєчасно знайти прийнятний алгоритм захисту інтересів країн, що перебувають у перехідному етапі на шляху інтеграції в Альянс. Приклад України став чіткою демонстрацією вказаної проблеми. Зберігається загроза і щодо Республіки Молдови.

Проте, є випадки і безпрецедентного характеру – зокрема Вірменія. Офіційний Єреван поки не виразив реальної готовності до євроатлантичної інтеграції, оскільки країна дотепер залишається в проросійському блоці одкб. Водночас, Вірменія чітко артикулює свої наміри переглянути відповідне членство і окремі країни НАТО, насамперед Франція, долучаються до постачання озброєння на потреби вірменських збройних сил.

При цьому, набуває актуальності питання: у разі ініціювання офіційного виходу Вірменії з одкб і початку російської військової експансії на вірменську територію з метою утримання офіційного Єревану в орбіті власного впливу, чи будуть готові країни НАТО долучитись до забезпечення безпеки іншої країни, яка того потребує, але не входить у сферу близького впливу і стратегічного пріоритету Альянсу?

Якщо НАТО чітко фіксує відкритість для інтеграції інших країн (Sloan, 2010), релевантним є відпрацювання механізмів захисту потенційних нових учасників до моменту потрапляння їх під протекторат Альянсу.

По-шосте, не варто забувати, що сучасна війна полягає не тільки у прямому військовому вторгненні, але й використанні альтернативних гібридних засобів війни.

До моменту повномасштабного вторгнення, росія активно використовувала різні засоби розхитування безпекової ситуації в Україні, суспільно-політичної дестабілізації та використання різноманітних гібридних загроз для провокування проблем зсередини. Не стала виключенням й інформаційна експансія, яка порушувала український інформаційний суверенітет і готувала платформу для подальших загарбницьких дій.

Як відзначає В. Горбулін «поняття гібридної війни охоплює явище набагато ширше, ніж сучасні форми ведення бойових дій, види війн майбутнього або назви конкретних конфліктів змішаного типу. Насправді йдеться про оформлення нового виду глобального протистояння у сучасному дестабілізованому міжнародному безпековому довікллі. Гібридна війна не є поверненням до стану холодної війни. Вона приходить їй на зміну, у супроводі ланцюгів гарячих конфліктів, як нова, ускладнена й нестабільна форма відносин на міжнародній арені» (Світова гібридна війна, 2017).

Отже, гібридні загрози у різноманітних проявах стали комплексною загрозою міжнародного масштабу, від якої повною мірою не захищені навіть країни-члени НАТО.

Завдяки інформаційним технологіям, маніпуляціям із суспільною свідомістю, кібератакам та іншим формам агресії, російська сторона має змогу організовувати провокації зсередини країн, які перебувають «під парасолькою захисту» НАТО.

Важливо, що усвідомлення цього приходить до керівництва Альянсу і, в рамках внутрішніх дискусій, напрацьовуються механізми протидії кіберзагрозам, а фахівці НАТО визнають небезпеку, що створюється росією з використанням альтернативних засобів, а не тільки прямого військового втручання. Вказаний фактор став елементом оновленої доктрини Альянсу і здійснення колективної безпеки (Setting the record straight, 2024). Однак, практичні заходи із захисту власних мереж, створення умов для протидії пропаганді, проведення дієвої комунікації із власним населенням – все це залишається у сфері відповідальності національної держави.

Сучасна безпека не закінчується спроможністю утримати власні кордони військовим шляхом в умовах стримування агресії, вона поширюється на суспільно-економічну, історико-культурну, ідеологічно-патріотичну складову державного функціонування.

Вказані фундаментальні аспекти з об'єктивних причин складно забезпечити у форматі колективної безпеки. Вони напряму дотичні до державного функціонала та не можуть бути делеговані третім сторонам.

Висновки. Сучасна архітектура міжнародної безпеки зазнала суттєвих випробувань, які зафіксували важливість і значущість національної держави як гаранта власного суверенітету та ключову структурну одиницю. Попри наявність моделі забезпечення колективної безпеки, повне делегування власного безпекового суверенітету у всьому різноманітті його проявів – не можливе.

Кожна держава вимушена самостійно вживати заходів спрямованих на розширення боездатності військ, консолідації суспільства і його єдиної культурно-ідеологічної самоідентифікації при збереженні політичного плюралізму, захисту стратегічних аспектів державного функціонування.

Наднаціональні об'єднання виконують важливу функцію у захисті кожного окремого союзника, проте без здатності самостійно забезпечити основи захисту власних національних інтересів, країна втрачає суб'єктність та ставить себе під більшу загрозу.

Наявні формати колективної безпеки не заміщують роль національної держави, вони лише доповнюють її, надаючи додатковий інструментарій для відстоювання національних інтересів.

З урахуванням наявних обставин рекомендації для кожної держави в питанні забезпечення безпеки можуть полягати у наступному:

По-перше, розвиток власної армії як основи для захисту територіального суверенітету і ключової характеристики потужної національної держави сучасного світоустрою.

Попри наявність колективних зобов'язань і договорів, а також системи ядерного стримування, країни, що перебувають в зоні виключного ризику, мають бути готові до ведення війни конвенційними засобами. В зазначеному ключі, вищезгаданий досвід Республіки Польщі є показовим.

По-друге, консолідація суспільства в межах спільних культурно-ідеологічних цінностей – це фундаментальне завдання держави, яке забезпечить її цілісність та дієздатність навіть у критичних умовах.

Не зважаючи на політичну конкуренцію в межах демократичного режиму не можна допускати відхилення політичних програм чи риторики від загальноприйнятих стратегічних основ національної безпеки.

По-третє, особливої уваги потребує інформаційна безпека. Це важливий елемент державного безпекового суверенітету, який не може бути делегований до наднаціональних інституцій колективної безпеки і потребує суб'єктних дій кожної окремої держави.

Naichuk A., Markitantov V. The role and significance of the nation state in the conditions of modern models of ensuring collective security

The article deals with the role and place of the national state in the existing architecture of international security. The accent made upon the necessity of national states to be aware of the demand to ensure their own security needs in the face of increasing military threats and the destruction of the traditional international security system. Defined the problematic aspects of collective security, which became actualized as a result of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine.

The purpose of the article is to determine the role of the national state in the conditions of the functioning of the modern system of collective security.

In this research were used general scientific and special methods, in particular, analysis, synthesis, comparison and generalization.

The results of the work proved that despite the existence of mechanisms for ensuring collective security, the modern architecture of international security needs changes, because the full delegation of own security sovereignty in all its diversity is impossible today. This confirms the importance of the national state as a guarantor of its own sovereignty, which is forced to independently take measures aimed at expanding its own fighting capacity and consolidating society in order to protect strategic aspects of state functioning.

Despite the importance of supranational associations for the protection of each individual ally, the existing formats of collective security do not replace the role of the nation state, but only complement it, providing additional tools for defending national interests.

This article formed recommendations on the fundamental principles of ensuring national security by the state, which include, in particular: 1) the development of own army as the basis for the protection of territorial sovereignty, which, despite the existence of collective obligations and treaties, must be ready to conventional war; 2) consolidation of society within common cultural and ideological values; 3) ensuring information security, which is an important element of state sovereignty that is not delegated to institutions of collective security and requires exceptional actions of each individual state.

Key words: *collective security, national state, security sovereignty, information security, cultural and ideological identity.*

Література:

1. Гофманн Ф. Чому Європа не змогла поставити Україні обіцяні боєприпаси? 26.02.2024. DW. URL: <https://www.dw.com/uk/comu-evropa-ne-zmogla-postaviti-ukraini-obicani-boeprisasi/a-68372512> (час звернення: 12.07.2024).
2. Найчук А. Політична теорія держави : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : ПП Звоніченко Д.Г., 2012. 200 с.

3. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с. URL : <http://resource.history.org.ua/item/0013707> (час звернення: 12.07.2024).
4. Collective defence and Article 5. 04.07.2023. NATO. URL : https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm#:~:text=Article%20%20provides%20that%20if,to%20assist%20the%20Ally%20attacked (access date: 11.07.2024).
5. Friis K. NATO and Collective Defence in the 21st Century: An Assessment of the Warsaw Summit. Taylor & Francis, 2017. 118 p.
6. Gebauer M. Pistorius forciert Großeinkauf von Munition. 19.06.2023. SPIEGEL Politik. URL : <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundeswehr-boris-pistorius-plant-grosseinkauf-fuer-leeres-munitions-depot-a-cd741c7a-1288-4b2b-b0b8-de11659ec8f2> (access date: 13.07.2024).
7. Nazemroaya M.D. The Globalization of NATO. Atlanta, GA : Clarity Press, 2012. 411 p.
8. Setting the record straight. 12.01.2024. NATO. URL : <https://www.nato.int/cps/ua/natohq/115204.htm> (access date: 11.07.2024).
9. Sloan S. Permanent Alliance? NATO and the Transatlantic Bargain from Truman to Obama. Bloomsbury Publishing, 2010. 336 p.
10. Usatenko I. «Times»: Польща нарощує армію найшвидше в Європі. 12.02.2024. Polska Agencja Prasowa. Український сервіс. URL : <https://www.pap.pl/ua/ukrainian/news/times-polscha-naroschue-armiyu-nayshvidshe-v-evropi> (час звернення: 14.07.2024).
11. Wilson G. The United Nations and Collective Security. Abingdon, Oxon : Routledge, 2014. 264 p.

References:

1. Hofmann F. (2024) Chomu Yevropa ne zmohla postavyty Ukrayini obitsyani boyeprypasy? [Why was Europe unable to supply Ukraine with the promised ammunition?]. DW. Retrieved from : <https://www.dw.com/uk/comu-evropa-ne-zmogla-postaviti-ukraini-obicani-boepripasi/a-68372512> (chas zvernennya: 12.07.2024) [in Ukrainian].
2. Naychuk A. (2012) Politychna teoriya derzhavy : navchal'nyy posibnyk [Political theory of the state: study guide]. Kam"yanets'-Podil's'kyy : PP Zvoynenko D.H. 200 s.
3. Svitova hibrydna viyna: ukrayins'kyy front : monohrafiya [World hybrid war: the Ukrainian front: a monograph] (2017) / za zah. red. V.P. Horbulina. Kyiv : NISD. 496 s. Retrieved from : <http://resource.history.org.ua/item/0013707> (chas zvernennya: 12.07.2024).
4. Collective defence and Article 5 (2023) NATO. Retrieved from : https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm#:~:text=Article%20%20provides%20that%20if,to%20assist%20the%20Ally%20attacked (access date: 11.07.2024).
5. Friis K. (2017) NATO and Collective Defence in the 21st Century: An Assessment of the Warsaw Summit. Taylor & Francis. 118 p.
6. Gebauer M. (2023) Pistorius forciert Großeinkauf von Munition. SPIEGEL Politik. Retrieved from : <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundeswehr-boris-pistorius-plant-grosseinkauf-fuer-leeres-munitions-depot-a-cd741c7a-1288-4b2b-b0b8-de11659ec8f2> (access date: 13.07.2024).
7. Nazemroaya M.D. (2012) The Globalization of NATO. Atlanta, GA : Clarity Press. 411 p.
8. Setting the record straight (2024). NATO. Retrieved from : <https://www.nato.int/cps/ua/natohq/115204.htm> (access date: 11.07.2024).
9. Sloan, S. (2010). Permanent Alliance? NATO and the Transatlantic Bargain from Truman to Obama. Bloomsbury Publishing. 336 p.
10. Usatenko, I. (2024). «Times»: Pol'shcha naroshchuye armiyu nayshvydshe v Yevropi [«Times»: Poland is building up its army the fastest in Europe]. Polska Agencja Prasowa. Ukrayins'kyy servis. Retrieved from : <https://www.pap.pl/ua/ukrainian/news/times-polscha-naroschue-armiyu-nayshvidshe-v-evropi> (chas zvernennya: 14.07.2024).
11. Wilson, G. (2014). The United Nations and Collective Security. Abingdon, Oxon : Routledge. 264 p.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2024

Стаття рекомендована до друку 24.09.2024